

Universitatea din Craiova
Facultatea de Istorie, Filosofie, Geografie

Teza de doctorat
Teodor Balan, istoric si arhivist al Bucovinei

- Rezumat -

Conducator stiintific
Prof. univ. dr. Ion Patroi

Doctorand
Lect. univ. Ileana-Maria Ratcu

2004

CUPRINS

Introducere

1. Repere istoriografice

- 1.1. Schita istorica a Bucovinei
 - 1.1.1. Anexarea Bucovinei de catre Austria
 - 1.1.2. Administratia militara a Bucovinei (1775-1786)
 - 1.1.3. Administratia galitiana a Bucovinei
 - 1.1.4. Bucovina în 1848/1849
 - 1.1.5. Românii bucovineni între 1861 si 1914
 - 1.1.6. Bucovina în timpul primului razboi mondial si Unirea cu România
 - 1.1.7. Integrarea Bucovinei în regatul României
- 1.2. Tendinte istoriografice

2. Arhivele Bucovinei

- 2.1. Istoric
 - 2.1.1. Conditii istorice de constituire a Arhivelor Statului din Bucovina
 - 2.1.2. Arhivele Bucovinei între 1918 si 1944
- 2.2. Categoriile de fonduri si colectii bucovinene si valoarea lor documentar-istorica
- 2.3. Surse de arhiva folosite

3. Teodor Balan – Repere biografice

- 3.1. Familia
- 3.2. Studiile
- 3.3. Anii maturitatii: dimensiunile personalitatii creatoare
- 3.4. Ultimii ani

4. Istoricul

- 4.1. Miscarea de emancipare nationala a românilor din Bucovina
 - 4.1.1. Situatiile nationale a românilor din Bucovina între anii 1774-1848
 - 4.1.2. Momentul revolutionar 1848-1849
 - 4.1.3. 1867-1914
 - 4.1.4. 1914-1918
 - 4.1.5. Situatiile Bisericii Ortodoxe din Bucovina
 - 4.1.6. Cultura în slujba emanciparii nationale a românilor din Bucovina
 - 4.1.7. Biografii bucovinene în opera lui Teodor Balan
- 4.2. Studii de istorie medie a Moldovei
 - 4.2.1. Epoca premoldoveneasca
 - 4.2.2. Studii de istorie a evului mediu în Moldova
- 4.3. Istoria institutiilor
 - 4.3.1. Institutiile medievale
 - 4.3.2. Lucrarile lui Teodor Balan referitoare la institutiile Bucovinei între 1774-1918
- 4.4. Activitatea publicistica

5. Profesorul

- 5.1. Profesor de liceu la Câmpulung Moldovenesc, Suceava, Cernauti, Sibiu
- 5.2. Lucrari didactice publicate
 - 5.2.1. Teodor Balan, autor al unui manual de istorie
 - 5.2.2. Chestiuni de istoria românilor pentru bacalaureat
- 5.3. Cariera universitara
- 5.4. Director al Bibliotecii Universitare din Cernauti (1941-1945)

6. Editorul de documente

7. Arhivistul

- 7.1. Teodor Balan, membru al Comisiunii Arhivelor Statului din Cernauti (1924-1932)
- 7.2. Teodor Balan, director al Comisiunii Arhivelor Statului din Cernauti (1933-1941)
 - 7.2.1. Activitatea de specialitate arhivistica
 - 7.2.2. Activitatea administrativa
 - 7.2.3. Refugiul (28 iunie 1940-12 iulie 1941)
 - 7.2.4. Întoarcerea
 - 7.2.5 Director al Directiei Regionale a Arhivelor Statului din Cernauti

8. Teodor Balan si contemporanii sai

Concluzii

Lista abrevierilor

Bibliografia operei lui Teodor Balan

Bibliografie

Lista anexelor

Anexe

REZUMAT

În anii care au urmat momentului 1989, în România s-a făcut remarcat un interes crescut fata de Bucovina, fata de tot ce tine de istoria, cultura, oamenii, locurile si obiceiurile acestei provincii, interes manifestat pe mai multe planuri si concretizat în primul rând prin încercarea de a aduce cât mai multe date în golul informativ produs dupa 1945, când Bucovina devenise o tema tabu mai cu seama în istoriografie. Dupa ocuparea Bucovinei de Nord de catre trupele sovietice în 1944, au putut apare la noi putine lucrari legate de istoria si cultura Bucovinei, desi trebuie spus ca prin straduintele unor entuziasti s-a reusit sa se strecoare si unele contributii cu privire la problematica Bucovinei în diverse publicatii. Fondurile arhivistice, care contineau informatii cu privire la Bucovina, nu erau accesibile publicului interesat, desi cu anumite aprobari speciale se puteau consulta unele fonduri si documente. Marile biblioteci detineau chiar fonduri de carte speciale, continând lucrari privitoare la Bucovina aparute înainte de 1945, care, de asemenea, nu erau destinate oricari cititor. Exista însa o foarte bogata literatura istorica, politica, sociologica, culturala, datorata autorilor secolelor XVIII, XIX si XX, la care se adaugau si cercetarile întreprinse în spatiul de limba germana dupa cel de-al doilea razboi mondial, în Statele Unite ale Americii, Canada, de asemenea prea putin cunoscute la noi.

Interesul manifestat în România fata de Bucovina chiar din primii ani ai deceniului noua al secolului XX s-a materializat pe de o parte prin aparitia a numeroase articole, studii, diverse publicatii, dintre care unele continua activitatea unor prestigioase reviste, întrerupta dupa cel de-al doilea razboi mondial, carti – mai ales cu continut istoric –, iar pe de alta parte prin întemeierea unor fundatii, societati, asociatii si centre de studiere si cunoastere a trecutului Bucovinei, multe dintre ele facându-si cunoscuta activitatea prin periodice, dintre care ne retin atentia: publicatia bianuala „Analele Bucovinei” a Centrului pentru Studierea Problemelor Bucovinei al Academiei Române din Radauti; revista trimestriala de istorie si cultura „Glasul Bucovinei” (Cernauti – Bucuresti), editata de Fundatia Culturala Româna; revista „Codrul Cosminului”, serie noua, editata de Fundatia Culturala a Bucovinei (Suceava) si reprezentând în acelasi timp anele stiintifice de istorie ale Universitatii „Stefan cel Mare” Suceava; Foaia Societatii pentru Cultura si Literatura Româna în Bucovina „Septentrion” (Radauti); „Tara Fagilor”, almanah cultural-literar al cercului „Arboroasa” din Cernauti, editat cu sprijinul Uniunii Vatra Româneasca – Filiala Târgu-Mures; revista „Bucovina literara”, organ al Societatii scriitorilor bucovineni din Suceava; revista scriitorilor români din Cernauti „Septentrion literar”. Demn de remarcat este ca între centrele de studii de la noi din tara si cele având aceleasi preocupari din strainatate s-au stabilit relatii de colaborare si schimb informational.

Peisajul de astazi al publicatiilor românesti cu referire la Bucovina este caracterizat printr-o mare varietate si prin numeroase aparitii: articole si studii cu privire la diverse teme speciale, studii legate miscarea nationala a românilor bucovineni pâna în 1918, reproduceri anastatice ale unor lucrari aparute la începutul secolului XX, publicari de manuscrise ale unor istorici bucovineni, studii statistice, traduceri de documente si rapoarte, impresii de calatorie, memorii, corespondenta.

Un demers absolut obligatoriu în acest sens îl reprezinta si reconsiderarea scrierilor datorate autorilor bucovineni în diverse domenii de activitate, autori care în urma contextului istoric creat la noi dupa 1945 au intrat din ce în mai mult în uitare. Pe tarâmul cercetarii istoriei Bucovinei, o contributie însemnata si-a adus-o si Teodor Balan (1885-1972), din pacate aproape necunoscut în constiinta publicului larg, iar printre istoricii nostri, în functie de preocuparile fiecaruia, retinut poate ca editor al colectiei de *Documente bucovinene* si ca autor al unor studii cu privire la momentul 1848 în Bucovina.

Teza de doctorat de fata se înscrie în rândul încercarilor de reconstituire si restituire fata de cultura nationala a unor contributii datorate unor exceptionale personalitati creatoare pe care le-a dat Bucovina. Lucrarea își propune sa aduca în atentia cercetatorilor si a publicului interesat o personalitate data pe nedrept uitarii, ale carei studii si lucrari publicate, precum si cele ramase în manuscris reprezinta o contributie importanta la istoriografia româna, iar întreprinderea este cu atât mai însemnata, cu cât cele mai multe dintre lucrari sunt ca si necunoscute.

Pentru înțelegerea mai aprofundata a operei si personalitatii lui Teodor Balan, primele doua capitole se constituie într-o introducere pe de o parte în istoria Bucovinei si a tendintelor istoriografice în acest domeniu uneori controversat, iar pe de alta parte în istoria si soarta Arhivelor Bucovinei, făcându-se totodata si o trecere în revista a fondurilor si colectiilor bucovinene de interes pentru tema de fata. Astfel, primul capitol nu este numai o prezentare a istoriei acestei provincii din 1774 până în 1918, în care sunt parcurse cele mai importante momente istorice, pe baza unei bibliografii cuprinzatoare, ci mai mult, reprezinta o dezbatere asupra tendintelor istoriografice prezente în istoriografia româna, germana si austriaca, precum si în cea ucraineana. Concluzia acestei dezbateri se axeaza pe necesitatea unei abordari integrative a evenimentelor istorice din partea tuturor istoriografiilor interesate de problematica Bucovinei, si anume cercetarea lor din punctul de vedere a tuturor nationalitatilor care locuiesc aici. Al doilea capitol, legat de Arhivele Bucovinei, se ocupa în primul rând de istoricul acestei institutii de la înfiintarea sa la începutul secolului al XX-lea si până în 1944, precum si de fondurile si colectiile arhivistice semnificative pentru cercetarea de fata. Pentru prima data la noi, sunt sintetizate si coroborate informatiile detinute cu privire la Arhivele Bucovinei într-un cadru mai larg, fiind aduse si date suplimentare asupra fondurilor documentare bucovinene.

Urmatoarele sapte capitole se refera în mod nemijlocit la personalitatea lui Teodor Balan, la viata si opera sa. Nascut în Bucovina, la 26 iulie 1885, provenind pe linie paterna dintr-o familie de origine transilvaneana, Teodor Balan s-a legat înca din copilărie de orasul Cernauti. Aici a urmat scoala primara, liceul si între 1904 si 1908 cursurile Facultatii de Istorie si Geografie din cadrul Universitatii cernautene, între 1906 si 1907 având sansa de a-si aprofunda cunostintele la Universitatea din Viena. Se va afla din nou la Viena între 1922 si 1923, în vederea obtinerii titlului de doctor cu lucrarea *Der Rumänenaufstand in Siebenbürgen in den Jahren 1848-1849* (Revolutia româna din Transilvania din 1848/1849), dar dificultatile financiare nu-i vor permite sustinerea tezei, care de altfel a ramas în manuscris la biblioteca Univesitatii vieneze. A obtinut titlul de doctor al Universitatii din Cernauti în 1927 cu o alta lucrare, *Suprimarea miscarilor nationale din Bucovina în timpul razboiului mondial 1914-1918*. Ca multe dintre personalitatile culturale si stiintifice ale Bucovinei, care s-au impus în perioada interbelica, Teodor Balan a împartasit un destin tragic, trecând prin doua refugii la Sibiu, fiind nevoit sa paraseasca Cernautii si sa se retraga în final la Gura Humorului.

Al treilea capitol al lucrării, asupra biografiei istoricului, aduce prin urmare noi informatii cu privire la familia sa, la relatiile sale de rudenie (se înrudea cu mai multe personalitati ale culturii noastre, precum numismatul Iulian Martian, mitropolitul Ardealului Nicolae Balan, probabil si cu poetul George Cosbuc, si cu poeta populara Veronica din Salaj), la studiile sale si la activitatea sa ca profesor de liceu si docent universitar, ca arhivist, editor de documente, la întreaga sa activitate culturala si stiintifica, desfasurata în cea mai mare parte la Cernauti. Sunt prezentati, de asemenea, si ultimii ani ai vietii, petrecuti în micul oras bucovinean, Gura Humorului, si preocuparile sale stiintifice, asupra carora a continuat sa se concentreze.

Cel mai cuprinzator capitol trateaza opera istoriografica a lui Teodor Balan, este vorba atât de lucrarile editate cât si de cele inedite. Printre cele mai semnificative dintre manuscrisele

sale, în număr de 20, pastrate la Arhivele Nationale Istorice Centrale, se numara lucrarile: *Caravlahia, Bogdania, Cara-Bogdania, Valahia Maior et Minor, Sistemul fiscal din Moldova pâna în secolul al XIX-lea* (studiu redactat în șase exemplare, trei în limba germana, trei în limba româna), *Documentele familiei Hurmuzaki 1636-1856, Documentele manastirilor din Bucovina, Die Denk-und Bittschriften der Bukowina aus den Jahren 1848/1849* (Cererile și memoriile Bucovinei din anii 1848/1849), *Bucovina în anul 1848, Conflictul pentru tricolar, Zur Geschichte des deutschen Theaters in der Bukowina 1825-1877* (Din istoria teatrului german din Bucovina 1825-1877), *Istoria teatrului românesc din Bucovina 1855-1913*. După cum se vede, unele dintre aceste manuscrise, fiind redactate în limba germana, sunt și mai greu accesibile celor interesați.

Preocuparea sa principală cu privire la istoria Bucovinei se referă la mișcarea de emancipare națională a românilor bucovineni. Studiile și articolele sale sunt analizate din acest punct de vedere, și anume în însiruirea cronologică a evenimentelor istorice semnificative pentru mișcarea națională a românilor din Bucovina (analiza situației naționale a românilor bucovineni între 1774-1848, momentul revoluționar 1848-1849, epoca cuprinsă între 1867-1914 și Bucovina în timpul primului război mondial). În acest context, este dezbătut rolul Bisericii Ortodoxe, al culturii și al personalităților marcante ale Bucovinei în slujba emancipării naționale a românilor. Chiar dacă istoricul nu a elaborat o lucrare cuprinzătoare cu privire la istoria Bucovinei, prin multitudinea aspectelor tratate în opera sa, prin abordarea diverselor perioade cuprinse între 1774 și 1918, se poate afirma că Teodor Balan acoperă întreaga problemă a istoriei Bucovinei, astfel că astăzi nu se poate elabora un studiu serios legat de trecutul provinciei fără a apela la lucrarile lui Teodor Balan. Format la școala istorică austriacă și adept al metodei critice, inaugurate la noi de Dimitre Onciul, Teodor Balan își construiește toate studiile pe baza documentelor istorice, pe care de cele mai multe ori le atasează în anexă, spre a putea fi verificate și de alți cercetători.

Teodor Balan este însă mai mult decât un istoric regional, mai mult decât un istoric al Bucovinei, deoarece el s-a orientat în lucrarile sale și asupra istoriei evului mediu în Moldova, asupra istoriei instituțiilor medievale în studii precum *Vornicia în Moldova* (1931), iar dintre studiile inedite *Sistemul fiscal din Moldova pâna în secolul al XIX-lea*. Un subcapitol interesant se apleacă asupra activității publicistice a lui Teodor Balan, desfășurată de-a lungul a mai mulți ani, atât în reviste și ziare de limba româna cât și de limba germană, tratând teme dragi lui, însă redată într-o formă accesibilă publicului larg. Mai cu seamă articolele în limba germană sunt la noi foarte puțin cunoscute și greu accesibile, dar având posibilitatea de a le studia, am putut releva însemnătatea lor informativă și puterea de sinteză a istoricului.

Capitolul dedicat activității didactice a lui Teodor Balan conține, de asemenea, noi informații. Pe baza cercetării unui vast material de arhivă și a anuarelor liceelor la care a funcționat am putut reconstitui activitatea sa didactică ca profesor de liceu. Pentru prima dată sunt prezentate materialele didactice elaborate de Teodor Balan în sprijinul elevilor săi: un manual de istorie a românilor în limba germană (*Geschichte der Rumänen. Lehrbuch für die oberste Klasse der Mittelschulen*, 1919) și un compendiu de istorie a românilor pentru pregătirea examenului de bacalaureat (*Chestiuni de istoria românilor pentru bacalaureat*, 1928). Foarte interesantă și absolut deloc cunoscută este cariera sa universitară, fiind dobândite date inedite pe baza materialului arhivistic din fondul Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice (1920-1921)/ Instrucțiunii (1922-1936)/ Educației Naționale (1937-1940)/ Culturii Naționale și al Cultelor (1941-1945) cu privire la obținerea doctoratului, abilitarea sa (obținerea titlului de docent), la cursurile ținute, precum și la contribuția sa la reorganizarea Bibliotecii Universității din Cernăuți între anii 1941-1945.

Un aspect important al preocupărilor sale îl constituie și activitatea sa ca editor de documente, în primul rând al cunoscutei colecții de *Documente bucovinene*. Istoricul privea această muncă nu numai din prisma utilității sale științifice și culturale, ci și ca un instrument

pus la îndemâna oamenilor politici, pentru a putea dovedi corect și pe baze argumentate drepturile politice ale românilor. Contribuția sa ca editor de documente este analizată atât pe baza colecțiilor publicate cât și a manuscriselor, dar și a lucrărilor sale, care chiar dacă nu se constituie propriu-zis ca adevărate colecții de documente, sunt în marea lor majoritate însoțite de textele publicate și după caz traduse ale acestora. Demn de a fi subliniat este faptul că Teodor Balan este cel chemat în anul 1956 să recenzeze colecția *Documente privind istoria României, seria A Moldova*, fiind considerat de Andrei Otetea drept cel mai în măsură să indice neajunsurile lucrării și direcțiile care trebuie urmate în vederea „restabilirii regulilor și metodelor științifice” în istoriografie. Recenzia a apărut în 1958 în „Studii.Revista de istorie”, sub titlul *O nouă colecție de documente moldovenesti* și a stârnit la vremea respectivă vii reacții în rândul istoricilor.

Capitolul dedicat activității sale de arhivist, din 1924, de la înființarea Comisiunii Arhivelor Statului din Cernăuți, și până în 1942, când va demisiona din funcția de director al Direcției Regionale a Arhivelor Statului din Cernăuți, cuprinde pentru prima oară o analiză nu numai a contribuției sale la dezvoltarea acestei instituții, pe care a slujit-o cu abnegație aproape două decenii, ci și a concepției sale arhivistice, reflectată în acțiunile sale de preluare, inventariere, selecționare, depozitare și conservare a materialului arhivistic, precum și în rapoartele înaintate Direcției Generale a Arhivelor Statului.

Correspondența lui Teodor Balan joacă un rol important în ilustrarea întregii sale vieți și activități. Prin scrisori sunt redată nu numai aspecte legate de preocupările, speranțele, gândurile sale, ci mai ales relațiile sale cu personalități marcante ale vieții noastre culturale și științifice. Capitolul al optulea, Teodor Balan și contemporanii săi, analizează pe baza acestei vaste corespondențe păstrate mai cu seamă la Direcția Județeană Suceava a Arhivelor Naționale, dar și în alte fonduri personale din București și din străinătate (din Germania și Austria), contactele pe care le întreținea istoricul cu mai multe personalități, precum N. Iorga, C.C. Giurescu, Ioan Lupas, Romulus Cândea, Vasile Grecu, Radu Rosetti, Andrei Otetea, Aurelian Sacerdoteanu, Constantin Turcu, Alexandru I. Gonta, Fritz Valjavec, Erich Prokopowitsch, pentru a da doar câteva nume.

Lucrarea cuprinde și bibliografia operei lui Teodor Balan, în care sunt incluse toate lucrările sale publicate antum, postum, rămase în manuscris, oferind o orientare rapidă într-o operă de mare cuprindere.

Această disertație confirmă importanța contribuției a lui Teodor Balan la dezvoltarea istoriografiei cu privire la Bucovina în general, cu o aplecare deosebită asupra mișcării naționale a românilor bucovineni, dar și la istoria medievală, mai cu seamă la istoria instituțiilor medievale. Studiile sale reprezintă o bază bine argumentată pentru cercetări viitoare și de aici reiese necesitatea (re)introducerii acestor lucrări, atât a celor publicate cât și a celor rămase în manuscris, în circuitul științific și în conștiința publicului interesat.

Întreaga viață și opera a lui Teodor Balan în diverse domenii ale științei istorice și culturii, ca istoric și arhivist, ca pasionat cercetător, culegător și editor de documente, ca respectat profesor de liceu și docent universitar, ca director al uneia dintre cele mai mari biblioteci universitare din România la sfârșitul celui de-al doilea război mondial, apoi relațiile sale cu marcante personalități culturale și științifice, rezultatele muncii sale asidue pe de o parte, și destinul sau tragic pe de alta parte, toate acestea ne impresionează în chip convingător, conferindu-i un loc bine meritat în istoriografia românească, și reprezentând în același timp un model pentru cei de astăzi.

BIBLIOGRAFIE

I. Izvoare inedite

Arhivele Nationale Istorice Centrale, Bucuresti (ANIC)

- fondul Teodor Balan;
- fondul Hurmuzachi;
- fondul Iancu Flondor;
- fondul Sever Zotta;
- fondul Directia Generala a Arhivelor Statului;
- fondul Ministerului Cultelor si Instructiunii Publice (1920-1921)/ Instructiunii (1922-1936)/ Educatiei Nationale (1937-1940)/ Culturii Nationale si al Cultelor (1941-1945);

Directia Judeteana Suceava a Arhivelor Nationale (DJAN Suceava)

- fondul Teodor Balan;
- fondul Liceul „Stefan cel Mare”;

Muzeul National al Bucovinei Suceava

- fond Donatii: Silvia T. Balan;

II. Izvoare edite

- Bodea, Cornelia, *1848 la români. O istorie în date si marturii*, Bucuresti, Edit. Stiintifica si Enciclopedica, 1982, vol. I, 688 p.
- *Bucovina în primele descrieri geografice, istorice, economice si demografice*, editie bilingva îngrijita, cu introduceri, postfete, note si comentarii de acad. Radu Grigorovici, Edit. Academiei Române, Bucuresti, 1998.
- Lungu, Corneliu-Mihail (coordonator), *Aurelian Sacerdoteanu. Corespondenta (1928-1974)*, Editie de documente întocmita de Maricica Ifrim si Ana-Felicia Diaconu, Arhivele Nationale ale României, Bucuresti, 2004, 358 p. +4 pl.
- Miron, Vasile Gh., Ceausu, Mihai-Stefan, *Scrisori de la: C. C. Giurescu, M. I. Kogalniceanu, A. Otetea, Sextil Puscariu, Radu Rosetti, I. E. Toroutiu catre Teodor Balan*, în „Suceava”, XI-XII, 1984-1985, p. 331-341.
- *Ohnmassgeblicher Entwurf zu einer militairischen Einrichtung des K. K. enclavirten Moldauischen Antheils*, în Rudolf, Wagner, *Vom Moldauwappen zum Doppeladler. Ausgewählte Beiträge zur Geschichte der Bukowina. Festgabe zu seinem 80. Geburtstag*, Hofmann-Verlag Augsburg, 1991, p. 366-383.
- Ratcu, Ileana-Maria, *Din corespondenta familiei Hurmuzachi. Date privind înfiintarea primei biblioteci publice din Bucovina*, „Biblioteca Tarii”, în „Hrisovul”, II, 1996, p. 109-122.
- Eadem, *Corespondenta lui Teodor Balan cu Fritz Valjavec*, în „Hrisovul”, VIII, 2002, p. 198-212.
- *România. Documentele Unirii 1918, Arhivele Statului din România*, Edit. Fundatiei Culturale Române, Bucuresti, 1993, 173 p.
- Silviu Vacaru, *Sever Zotta în corespondenta dintre Teodor Balan si Constantin Turcu*, în „Arhivele Moldovei”, III-IV, 1996-1997, Iasi, 1999, p. 151-162.

III. Periodice

„Anuarul Liceului de Stat „Dragos Voda”.

„Arhiva Româneasca”, Arhivele Nationale ale României, Bucuresti.
 „Analele Bucovinei”, Centrul de Studii „Bucovina”, Radauti.
 „Analele Dobrogei”
 „Archiv für Landeskunde der Bukowina“, Radauti.
 „Arhivele Moldovei”, Iasi.
 „Codrul Cosminului”, Buletinul Institutului de Istorie si Limba din Cernauti; Analele Stiintifice de Istorie ale Universitatii „Stefan cel Mare”, Suceva, serie noua.
 „Czernowitzer Allgemeine Zeitung”, Cernauti.
 „Czernowitzer Deutsche Tagespost”, Cernauti.
 „Glasul Bucovinei”, Revista trimestriala de istorie si cultura, Fundatia Culturala Româna, Cernauti-Bucuresti.
 „Hrisovul”, Buletinul Scoalei de Arhivistica Bucuresti (1941-1947); din 1995, Revista Facultatii de Arhivistica (serie noua).
 „Junimea literara”, Cernauti.
 „Revista Arhivelor”
 „Revista Arhivelor” editata de Asociatia Arhivistilor „David Prodan”, Cluj-Napoca.
 „Studii. Revista de istorie”, Institutul de Istorie, Bucuresti.
 „Suceava”, Anuarul Muzeului Judetean Suceava; din 1991 Anuarul Muzeului National al Bucovinei.
 „Der Südostdeutsche”, München.
 „Südostdeutsche Forschungen“, München; din 1940 Südost-Forschungen.
 „Tara Fagilor”, Almanah cultural-literar al românilor nord-bucovinieni, Societatea Culturala „Arboroasa”, Cernauti – Târgu-Mures.
 „Zori Noi”, organ al Comitetului regional Suceava al P. C. R. si al Sfatului popular regional.

IV. Instrumente de lucru

- Arhivele Statului. 125 ani de activitate. 1831-1956, Bucuresti, 1957, 514 p.
- Beck, Erick, *Bibliographie zur Landeskunde der Bukowina. Literatur bis zum Jahre 1965*, Verlag des Südostdeutschen Kulturwerks, München, 1966, 378 p. + XXIII.
- Idem, *Bibliographie zur Kultur und Landeskunde der Bukowina. Literatur aus den Jahren 1965-1975*, Dortmund, 1985, 534 p.
- Idem, *Bibliographie zur Kultur und Landeskunde der Bukowina. Mit Nachträgen zu den Jahren 1966-1977*, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, 1999, 843 p.
- *Enciclopedia istoriografiei românești*, Edit. Stiintifica si Enciclopedica, Bucuresti, 1978, 470 p.
- *Gesamtverzeichnis des deutschsprachigen Schriftums (GV) 1911-1965*, Verlag Dokumentation, München, 1976.
- *Îndrumator în arhivele centrale*, vol. I, partea a II-a, Bucuresti, 1979, 336 p.
- Ljapunov, Jurij, Nikirsa, Maria, *Die Urkundenschatzkammer der Bukowina (Zum 90. Jahrestag der Archivgründung)*, Staatsaministration des Gebietes Czernowitz, Staatsarchiv des Czernowitzer Gebietes, Czernowitz, 1998, 53 p.
- *Publicatiile Arhivelor Statului (1860-1977). Bibliografie analitica*, Bucuresti, 1978, 187 p.
- *Publicatiile Arhivelor Statului 2 (1978-1985). Bibliografie analitica*, Bucuresti, 1987, 153 p.

- Rânzis, Filofteia, *Arhive personale si familiale*, vol. I, 368 p. , vol. II, 351 p. , Bucuresti, 2001-2002.
- *Stiinta în Bucovina. Ghid biobibliografic I*, Suceava, 1982.

V. Lucrari generale

- Altricher, Helmut, Neuhaus, Helmut (coord.), *Das Ende der Großreichen*, Palm&Enke, Erlangen und Jena, 1996, 312 p.
- Boia, Lucian, *Evolutia istoriografiei române*, Bucuresti, 1976, 378 p.
- Constantiniu Florin, *O istorie sincera a poporului român*, Edit. Univers Enciclopedic, Bucuresti, 1999, 555 p.
- Georgescu, Vlad, *Istoria românilor. De la origini pâna în zilele noastre*, Edit. Humanitas, Bucuresti, 1992, 365 p.
- Giurescu, Constantin C. , Giurescu, Dinu C. , *Istoria Românilor din cele mai vechi timpuri pâna astazi*, Edit. Albatros, Bucuresti, 1971, 829 p.
- Hitchins, Keith, *Românii. 1774-1866*, Edit. Humanitas, Bucuresti, 1998, 405 p.
- Idem, *România. 1866-1947*, Edit. Humanitas, Bucuresti, 1996, 617 p.
- Hroch, Miroslav, *Social Preconditions of National Revival in Europe. A comparative Analysis of the Social Composition of Patriotic Groups among the Smaller European Nations*, Cambridge University Press, Cambridge, London/ NewYork/ New Rochelle/Melbourne/Sydney, 1985, 220 p.
- *Istoria Românilor, vol. VI, Românii între Europa Clasica si Europa Luminilor (1711-1821)*, coordonator Paul Cernovodeanu, Nicolae Edroiu, Edit. Enciclopedica, Bucuresti, 2002, 1072 p. +64 pl.
- *Istoria Românilor, vol. VII, tom I, Constituirea României moderne (1821-1878)*, coordonator Dan Berindei, Edit. Enciclopedica, Bucuresti, 2003, 974 p. + 48 pl.
- *Istoria Românilor, vol. VII, tom II, De la independenta la Marea Unire (1878-1918)*, coordonator Gheorghe Platon, Edit. Enciclopedica, Bucuresti, 2003, 692 p. + 40 pl.
- *Istoria Românilor, vol. VIII, România întregita (1918-1940)*, coordonator Ioan Scurtu, Edit. Enciclopedica, Bucuresti, 2003, 856 p. + 48 pl.
- Livezeanu, Irina, *Cultura si nationalism în România Mare 1918-1930*, Edit. Humanitas, Bucuresti, 1998, 391 p.
- Muresanu, Camil, Bocsan, Nicolae, Bolovan, Ioan, *Revolutia de la 1848-1849 în Europa Centrala. Perspectiva istorica si istoriografica*, Universitatea „Babes-Bolyai”, Institutul de Istorie, Centrul de Studii Transilvane, Edit. Presa Universitara Clujeana, 467 p.
- Pascu, Stefan, *Faurirea statului national unitar român*, Edit. Academiei RSR, Bucuresti, 1983, vol. I, 432 p. , vol. II, 403 p.
- Puscas, Vasile, Vesa, Vasile, *Dezvoltare si modernizare în România interbelica 1919-1939. Culegere de studii*, Edit. Politica, Bucuresti, 1988, 298 p.
- *Revolutia româna din 1848*, Edit. Politica, Bucuresti, 1969, 376 p.

VI. Lucrari speciale

- Alexa, Doina-Iozefina, *Contributii la istoria Bucovinei în „Codrul Cosminului” (1924-1940)*, în „Suceava”. Anuarul Muzeului National al Bucovinei, XXII-XXIII, 1995-1996, p. 373-380.
- Eadem, *Ion Nistor si Arhivele Bucovinei*, în „Arhivele Moldovei”, III-IV, 1996-1997, p. 163-170.
- Eadem, *Ion Nistor – dimensiunile personalitatii politice si culturale*, Edit. Institutului Bucovina-Basarabia, Radauti – Bucovina, 2000, 240 p.
- Beck, Erich, *Bukowina, Land zwischen Orient und Okzident*, Pannonia-Verlag, Freilassing, 1963, 190 p.
- *Buchenland. Hundertfünfzig Jahre Deutschtum in der Bukowina*, Verlag des Südostdeutschen Kulturwerks, 1961, München, 527 p.
- Burger, Hannelore, *Mehrsprachigkeit und Unterrichtswesen in der Bukowina 1869-1918*, în *Die Bukowina. Vergangenheit und Gegenwart*. Eine Veröffentlichung des Österreichischen Ost-und Südosteuropa-Instituts, Peter Lang, Europäischer Verlag der Wissenschaften, Bern, 1995, p. 93-127.
- Ceausu, Mihai-Stefan, *Czernowitz und die Rumänen*, în Heppner, Harald, *Czernowitz. Die Geschichte einer ungewöhnlichen Stadt*, Böhlau Verlag, Köln Weimar Wien, 2000, p. 63-79.
- Cocuz, Ioan V., *Contributii la istoricul presei românești din Bucovina (1820-1918)*, în „Suceava. Anuarul Muzeului Judetean”, V, 1978, p. 325-341.
- Idem, *Contributii la istoricul presei românești din Bucovina (1918-1944)*, II, în „Suceava. Anuarul Muzeului Judetean”, VIII, 1981, p. 389-398.
- Cojocaru, Constantin C., *Isaia Balosescu, episcopul Bucovinei (17 iulie 1823 – 14 septembrie 1834)*, în „Analele Bucovinei”, anul VII, 2/2000, p. 357-385.
- Eminescu, Mihai, *Moldova fata cu cedarea Bucovinei*, în „Tara Fagilor”, 1995, p. 17-34.
- Goras, I. V., *Învatamântul românesc în tinutul Sucevei (1775-1918)*, Edit. Didactica si Pedagogica, Bucuresti, 1975, 180 p.
- Grigorovici, Radu, *Studiu critic al recensământului austriac din 1880 cu privire la populatia Bucovinei. III. Bucovina, teritoriu de trecere a evreilor galitieni spre România între 1880 si 1900*, în „Analele Bucovinei”, II, 2/1995, p. 339-356.
- Idem, *Comentariu la <Descrierea Bucovinei a generalului Splény>*, în „Analele Bucovinei”, IV, 3/1997, p. 549-556.
- Hausleitner, Mariana, *Die Rumänisierung der Bukowina. Die Durchsetzung des nationalstaatlichen Anspruchs Grossrumäniens 1918-1944*, R. Oldenbourg Verlag, München, 2001, 497 p.
- Heppner, Harald, *Czernowitz. Die Geschichte einer ungewöhnlichen Stadt*, Böhlau Verlag, Köln Weimar Wien, 2000, 224 p.
- Hurmuzache, Stefan, *Teodor Balan*, în „Revista Arhivelor”, III, 1975, nr. 1, p. 66-69.
- Iacobescu, Mihai, *Din istoria Bucovinei (1774-1862). De la administratia militara la autonomia provinciala*, vol. I, Edit. Academiei Române, Bucuresti, 1993, 551 p.
- Idem, *Teodor Balan (1885-1972)*, în „Analele Bucovinei”, VI, 1/1999, p. 15-18.
- Idem, *Bucovina si mitul habsburgic*, în „Codrul Cosminului”, seria noua nr. 6-7 (16-17) 2000, 2001, p. 189-196.

- Idem, *30 de zile în „Siberia”. Cautând arhivele Bucovinei*, Edit. Junimea, Iasi, 2003, 455 p.
- Ignat, Mircea, *Teodor Balan*, în „Studii si materiale. Istorie”, Suceava, III, 1973, p. 321-322.
- Irimescu, Gavril, *Societatile Culturale si Studentesti din Bucovina si lupta lor pentru unitate nationala în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, în „Revista Arhivelor”, 1/1992, p. 77-83.
- Kaindl, R. F. , *Das Ansiedlungswesen in der Bukowina seit der Besitzergreifung durch Oesterreich, Mit besonderer Berücksichtigung der Ansiedlung der Deutschen. Mit Benutzung der urkundlichen Materialien aus dem Nachlasse von F. A. Wickenhauser*, Verlag der Wagner'schen Universitäts-Buchhandlung, Innsbruck, 1902, XVI+539 p.
- Kipper, Christian, *Die deutsche Minderheitenproblematik in Rumänien. Der Sonderweg der Bukowinadeutschen*, Verlag „Der Südostdeutsche“, München, Augsburg, 1991, 132 p.
- Kogalniceanu, Mihail, *Rapirea Bucovinei dupa documente autentice*, Bucuresti, 1975, 75 p.
- Leapunov, Iurii, Olaru Dragos, *Arhivele Statului din Cernauti în perioada intebelica*, în „Arhiva Româneasca”, tom II, fasc. 1/1996, p. 150-160.
- Luceac, Ilie, *Familia Hurmuzachi între ideal si realizare (O istorie a culturii românești din Bucovina în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea)*, Edit. Alexandru cel Bun, Cernauti, Edit. Augusta, Timisoara, 2000, 364 p.
- Mareci, Harieta, *Teodor Balan (1885-1972). Viata si opera*, Edit. Junimea, Iasi, 2003, 293 p.
- Eadem, *Teodor Balan, culegator si editor de documente*, în „Codrul Cosminului”, nr. 5 (15), 1999, p. 197-209.
- Eadem, *Câteva consideratii cu privire la opera istorica manuscrisa a lui Teodor Balan*, în „Codrul Cosminului”, nr. 6-7 (16-17), 2000, 2001, p. 303-312.
- Masan, Oleksander, *Czernowitz als regionales Zentrum*, în Heppner, Harald, *Czernowitz. Die Geschichte einer ungewöhnlichen Stadt*, Böhlau Verlag, Köln Weimar Wien, 2000, p. 145-166.
- Mândrut, Stelian, *Istoricii T. Balan si D. Braharu despre îmbogățirea patrimoniului arhivistic national*, în „Suceava”, XI-XII, 1984-1985, p. 325-330.
- Miron, Gh. Vasile, *Teodor Balan (1885-1972)*, în „Suceava”, XI-XII, 1984-1985, p. 357-367.
- Moisil, Constantin, *Problema Arhivelor românești*, în „Revista Arhivelor, III. 1, 6-7, 1936-1937, p. 94-98.
- Munteanu, George, *În amintirea lui Teodor Balan*, în „România Literara”, 1973, (26 aprilie), p. 14.
- Munteanu, Stefan, *Profesorul Teodor Balan*, în „Glasul Bucovinei”, II, 4/1995, p. 54-58.
- Nistor, Ion, *Zur Geschichte des Schulwesens in der Bukowina*, Cernauti, 1912, 49 p.
- Idem, *Românii si rutenii din Bucovina. Studiu istoric si statistic*, Bucuresti, 1915, 210 p.
- Idem, *Istoria Bisericii din Bucovina si a rostului ei national-cultural în viata românilor bucovineni*, Casa Scoalelor, Bucuresti, 1916, XXIX+295 p.
- Idem, *Der nationale Kampf in der Bukowina mit besonderer Berücksichtigung der Rumänen und Ruthenen*, Bucuresti, 1918, XVIII+227 p. +1 harta
- Idem, *Istoria fondului bisericesc din Bucovina*, Cernauti, 1921, 69 p.

- Idem, *Bejenari ardeleni în Bucovina*, în „Codrul Cosminului”, II-III/1925-1926, p. 443-553.
- Idem, *Un capitol din viața culturală a românilor din Bucovina 1774-1859*, în „Junimea Literară”, nr. 9-12, Cernăuți, 1930, p. 462-474.
- Idem, *Publicațiile românești din Bucovina înainte și după război*, în „Junimea Literară”, XIX, nr. 2, Cernăuți, 1930, p. 387-396.
- Idem, *Amintiri răzlete din timpul Unirii*, Cernăuți, 1938, 68 p.
- Idem, *Istoria Bucovinei, Editie și studiu bio-bibliografic de Stelian Neagoe*, Edit. Humanitas, București, 1991, 453 p. p.
- Olaru, Marian, *Activitatea politică a lui Aurel Onciul, 1904-1918*, în „Analele Bucovinei”, II, 2/1995, p. 275. 289.
- Idem, *Miscarea națională a românilor din Bucovina la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*, Edit. Septentrion, Radauți, 2002, 252 p.
- Onciul von, *Aurel Constantin Ritter, Aurel Ritter von Onciul und der nationale Ausgleich in der österreichischen Bukowina*, ARVO, Nürnberg, 1999, 183 p.
- *Die österreichische Monarchie in Wort und Bild. Bukowina*. Wien, 1899, 532 p.
- Pernesiu, Gheorghe, Galis, Petre, „*Veronica din Salaj – o poetă uitată*”, Edit. „Caiete Silvane”, Zalău, 2001, p. 136.
- Prokopowitsch, Erich, „*Was war Österreich die Bukowina wert? Ein Beitrag zur Besetzungsgeschichte der Jahre 1774-1776*“, în „Der Südostdeutsche“, /, Februar 1959, nr. 4, p. 2.
- Idem, *Das Ende der österreichischen Herrschaft in der Bukowina*, Verlag R. Oldenbourg, München, 1959, 70 p.
- Idem, *Die Entwicklung des Schulwesens in der Bukowina*, în *Buchenland. Hundertfünfzig Jahre Deutschum in der Bukowina*, Verlag des Südostdeutschen Kulturwerks, 1961, München, p. 269-319.
- Idem, *Die Entwicklung des Pressewesens in der Bukowina*, Verlag der Typographischen Anstalt, Win, 1962, 63 p.
- Idem, *Die rumänische Nationalbewegung in der Bukowina und der Dako-Romanismus. Ein Beitrag zur Geschichte des Nationalitätenkampfes in Österreich-Ungarn*, Hermann Böhlau Nachf., Graz, Köln, 1965, 192. p.
- Purici, Stefan, *Anexarea partii de nord-vest a Moldovei și atitudinea diferitelor clase și categorii sociale față de acest act*, în „Tara Fagilor”, 1995, p. 35-47.
- Idem, *Istoria Bucovinei: imperativul demitizării*, în „Analele Bucovinei”, An IV, 2/1997, p. 443-446.
- Idem, *Miscarea națională românească în Bucovina între anii 1775-1861*, Edit. Hurmuzachi, Suceava, 1998, 272 p.
- Idem, *Daco-românism și regionalism la românii din Bucovina (1848-1849)*, în Muresanu, Camil, Bocsan, Nicolae, Bolovan, Ioan, *Revoluția de la 1848-1849 în Europa Centrală. Perspectiva istorică și istoriografică*, Universitatea „Babes-Bolyai”, Institutul de Istorie, Centrul de Studii Transilvane, Edit. Presa Universitară Clujeană, p. 215-223.
- Rățcu, Ileana-Maria, „*Din corespondența familiei Hurmuzaki*”, un *manuscris inedit al lui Teodor Balan*, în „Hrisovul”, IV-V/1999, p. 215-224.
- Eadem, *Teodor Balan – arhivist*, în „Arhivele Prahovei”, V, Ploiești, 2000, p. 326-335.
- Eadem, *Zur Geschichte des deutschen Theaters in der Bukowina (1825-1877), eine unveröffentlichte Arbeit des Historikers Teodor Balan*, în „Temeswarer Beiträge zur Germanistik“, Band 3, Mirton Verlag, Temeswar, 2001, p. 93-98.

- Eadem, *Contributia istoricului Teodor Balan la cercetarea istoriei institutiilor*, în „Directia Judeteana Bacau a Arhivelor Nationale. Semicentener. Culegere de studii si comunicari sustinute la sesiunea stiintifica organizata de Directia Judeteana Bacau a Arhivelor Nationale, la Slanic Moldova, 24-25 mai 2001”, vol. II, Bucuresti, 2001, p. 120-127.
- Eadem, *Fonduri arhivistice ale unor personalitati bucovinene si valoarea lor documentar-istorica*, în „Hrisovul”, IX/2003, p. 184-206.
- Rauchensteiner, Manfred, *Verlust der Mitte. Der Zerfall des Habsburger Reiches*, în Altricher, Helmut, Neuhaus, Helmut (coord.), *Das Ende der Großreichen*, Palm&Enke, Erlangen und Jena, 1996, p. 225-245.
- Reli, Simion, *Ceva despre fondurile arhivistice din Arhivele Bucovinei*, în „Revista Arhivelor”, anul II, nr. 3, 1926, p. 305-311.
- Idem, *Arhivele Statului din Cernauti*, în „Revista Arhivelor”, vol. IV. 2, 1941, p. 248-255.
- Röska-Rydel, Isabel, *Deutsche Geschichte im Osten Europas. Galizien, Bukowina, Moldau*, Siedler Verlag, Berlin, 1999, 543 p.
- Rusu Sarateanu, Ion, *Iulian Martian*, în „Revista Arhivelor”, 3/1982, p. 289-293.
- Sacerdoteanu Aurelian, *Dimitre Onciul, Editie critica îngrijita de Aurelian Sacerdoteanu*, Edit. Stiintifica, Bucuresti, 1968, vol. I, 714 p. , vol. II, 560 p. + 38 planse.
- Scripcariuc, Ion, *Arhivele Bucovinei la 70 de ani*, în „Revista Arhivelor”, editata de Asociatia Arhivistlor „David Prodan, Cluj-Napoca, seria a III-a, vol. I, 1995, nr. 1-2, p. 114-116.
- Idem, *Directia Judeteana Suceava a Arhivelor Nationale*, în „Arhiva Româneasca”, tom. II, fasc. 2/1996, p. 185-192.
- Idem, *Teodor Balan si Arhivele Bucovinei*, în „Codrul Cosminului”, Anul II, 1996, nr. 2, p. 477-482.
- Slawinski, Ilona, Joseph P. Strelka (coord.), *Glanz und Elend der Peripherie. 120 Jahre Universität Czernowitz. Eine Veröffentlichung des österreichischen Ost-und Südosteuropa-Instituts*, Peter Lang, Bern, Berlin, Frankfurt a. Main, New York, Paris, Wien, 179 p.
- Idem, *Die Bukowina. Vergangenheit und Gegenwart. Eine Veröffentlichung des Österreichischen Ost-und Südosteuropa-Instituts*, Peter Lang, Europäischer Verlag der Wissenschaften, Bern, 1995, 260 p.
- Stoicescu, Nicolae, *Sfatul domnesc si marii dregatori din Tara Româneasca si Moldova (sec. XIV-XVII)*, Edit. Academiei, Bucuresti, 1968.
- Stourzh, Gerald, *Der nationale Ausgleich in der Bukowina 1909/1910*, în *Die Bukowina. Vergangenheit und Gegenwart. Eine Veröffentlichung des Österreichischen Ost-und Südosteuropa-Instituts*, Peter Lang, Europäischer Verlag der Wissenschaften, Bern, 1995, p. 35-52.
- Sapca, Florea, *Cum a fost decapitat Grigore Ghica*, în „Tara Fagilor”, 1995, p. 48-51.
- Stefanescu, Stefan, *Dimitre Onciul despre notiunea si caracterul istoriei*, în „Revista Arhivelor”, 2/1993, p. 113-120.
- Turczynski, Emanuel, *Die Universität Czernowitz, Buchenland. Hundertfünfzig Jahre Deutschtum in der Bukowina*, Verlag des Südostdeutschen Kulturwerks, 1961, München, p. 321-355.
- Idem, *Geschichte der Bukowina in der Neuzeit. Zur Sozial-und Kulturgeschichte einer mitteleuropäisch geprägten Landschaft*, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, 1993, 260 p.

- Idem, *Kontinuität und Wandel: Die Universität Czernowitz, ihre Professoren und Studenten in der Zwischenkriegszeit*, în *Die Bukowina. Vergangenheit und Gegenwart*. Eine Veröffentlichung des Österreichischen Ost- und Südosteuropa-Instituts, Peter Lang, Europäischer Verlag der Wissenschaften, Bern, 1995, p. 135-154.
- Tugui, Pavel, *Teodor Balan. Profil biobibliografic*, în „Glasul Bucovinei”, 1/2000, VII, nr. 25, p. 44-73.
- Idem, *Bucovina. Istorie si cultura*, Edit. Albatros, Bucuresti, 2002, 522 p.
- Vatamaniuc, Dimitrie, *Societatea „Junimea” din Cernauti*, în lumina documentelor, în „Analele Bucovinei”, V, 1/1998, p. 81-93.
- Varatec, Vitalie, *Premierii ale raptului Basarabiei si nordului Bucovinei. 1938-1940*. Volum de documente din fostele arhive secrete române, Edit. Libra, Bucuresti, 2000, 419 p.
- Wagner, Rudolf (coord.), *Das multinationale österreichische Schulwesen in der Bukowina*, vol. I *Volksschulen, Lehrer-und Lehrerinnen-Bildungsanstalt nebst einer Beschreibung der Bukowina von Balthasar Hacquet*, München, 1985, 200 p. ; vol. 2 *Mittel-Berufs-und Hochschulwesen*, München, 1986, 232 p.
- Idem, *Vom Moldauwappen zum Doppeladler. Ausgewählte Beiträge zur Geschichte der Bukowina. Festgabe zu seinem 80. Geburtstag*, Hofmann Verlag, Augsburg, 1991, 625 p.
- Wickenhauser, F. A. , *Die deutschen Siedlungen in der Bukowina*, I si II, Cernauti, 1885-1887.
- Zadik, Ion, *Generalul Iacob Zadik si revenirea Bucovinei la România*, în „Analele Bucovinei”, An V, 1/1998, p. 21-29.